

ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความเครียดในการทำบทบาทแม่ ของย่า/ยายที่เลี้ยงดูหลานวัยขวบปีแรก

Factors Associated with Parenting Stress among Grandmothers Raising Their Infant Grandchildren

วิวรรณ คาลัยคลึง, พย.ม.¹ วรณี เดียววิศเรศ, Ph.D.^{2*} จินตนา วัชรสินธุ์, Ph.D.²

Wiwanna Klayklung, M.N.S, Wannee Deoisres, Ph.D., Chintana Wacharasin, Ph.D.

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับความเครียดในการทำบทบาทแม่ของ ย่า/ยายที่เลี้ยงดูหลาน และปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความเครียดในการทำบทบาทแม่ของย่า/ยายที่เลี้ยงดูหลานวัยขวบปีแรก กลุ่มตัวอย่างคือ ย่า/ยายที่ทำบทบาทหลักแทนพ่อแม่เป็นผู้เลี้ยงดูหลานวัยขวบปีแรก เป็นระยะเวลา 1 เดือนขึ้นไป ในจังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดร้อยเอ็ด และจังหวัดสกลนคร จำนวน 100 ราย คัดเลือกโดยการสุ่มแบบหลายขั้นตอน เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามประกอบด้วยแบบสอบถามข้อมูลส่วนบุคคล แบบสอบถามความเครียดในการทำบทบาทแม่ของย่า/ยายที่เลี้ยงดูหลาน แบบสอบถามความรู้สึกเป็นภาระในการดูแล แบบสอบถามความรู้สึกมีคุณค่าต่อตนเองในการทำบทบาท และแบบสอบถามการสนับสนุนทางสังคมของครอบครัว วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนาและสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน ผลการวิจัยพบว่า ย่า/ยายที่เลี้ยงดูหลานวัยขวบปีแรก มีความเครียดในภาพรวมอยู่ในระดับสูง ร้อยละ 36.00 ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับความเครียดในการทำบทบาทแม่ของ ย่า/ยายที่เลี้ยงดูหลาน ได้แก่ ความรู้สึกเป็นภาระด้านการเงิน ($r = .249, p < .05$) ความรู้สึกเป็นภาระด้านกิจวัตรประจำวัน ($r = .306, p < .01$) และความรู้สึกเป็นภาระด้านสุขภาพ ($r = .350, p < .01$) และปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ทางลบอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับความเครียดในการทำบทบาทแม่ของย่า/ยายที่

เลี้ยงดูหลาน ได้แก่ ความรู้สึกมีคุณค่าต่อตนเองในการทำบทบาท ($r = -.266, p < .01$) และการสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัว ($r = -.314, p < .01$) ผลการวิจัยครั้งนี้เสนอแนะให้พยาบาลที่ปฏิบัติงานเกี่ยวข้องกับ การดูแล ย่า/ยายที่เลี้ยงดูหลาน ควรมีการประเมินความเครียดในการทำบทบาทของย่า/ยายอย่างต่อเนื่อง และให้การพยาบาลเพื่อส่งเสริมการสนับสนุนทางสังคมและลดภาระด้านต่าง ๆ ให้แก่ย่า/ยาย

คำสำคัญ: ความเครียดในการทำบทบาทแม่ของ ย่า/ยาย, ย่า/ยายที่เลี้ยงดูหลานวัยขวบปีแรก

Abstract

The objectives of this study were to examine level of parenting stress and factors associated with parenting stress among grandmothers who raised their infant grandchildren. A total sample of 100 grandmothers who were primary caregivers of their infant grandchildren of at least 1 month in Ubon Ratchathani province, Roi-ed province, and Sakonnakorn province was recruited in the study by using multi-staged random sampling technique. Data were collected by using questionnaires including the Parenting Stress Index Short Form, the caregiver burden questionnaires,

¹ นิสิตหลักสูตรพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการพยาบาลเวชปฏิบัติครอบครัว คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

² รองศาสตราจารย์ คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

* ผู้วิจัยหลัก (Corresponding author) e-mail: wannee@buu.ac.th

the self-esteem questionnaire, and the social support questionnaire. Data were analyzed by using descriptive statistics and Pearson product moment correlation coefficients.

The results showed that 36% of grandmothers reported high level of parenting stress. Factors that had significant positive relationship with parenting stress were caregiving burden in the aspects of financial ($r = .249, p < .05$), daily activities ($r = .306, p < .01$) and health ($r = .350, p < .01$). Self-esteem and family social support were found to have significant negative relationship with parenting stress ($r = -.266, p < .01$; $r = -.314, p < .01$ respectively). These findings suggest that nurses should monitor and assess stress level of grandparents who were primary caregivers of grandchildren and provide appropriate interventions by focusing on promoting social support and decreasing caregiver burden.

Key words: Parenting stress of grandparents, grandparents raising infant grandchildren

ความสำคัญของปัญหา

จากการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็วของประเทศไทยส่งผลให้ในปัจจุบันมีการย้ายถิ่นไปทำงานทำ โดยในภาคอีสานมีประชากรย้ายถิ่นร้อยละ 1.2 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2558) เพื่อนำรายได้มาจุนเจือครอบครัว ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบต่าง ๆ โดยเฉพาะระบบที่เล็กที่สุดของการพัฒนาประเทศคือระบบครอบครัว มีเปลี่ยนแปลงไปจากครัวเรือนเดี่ยวที่มีพ่อแม่และลูกที่อาศัยอยู่ร่วมกันมีแนวโน้มลดลง และมีครอบครัวที่มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นคือครอบครัวที่มี ปู่/ย่า/ตา/ยาย และหลานอาศัยอยู่ร่วมกัน ไม่มีสมาชิกที่เป็นรุ่นพ่อแม่ เนื่องจากพ่อแม่ต้องไปทำงานต่างถิ่นเรียกครอบครัวแบบนี้ว่า ครอบครัวแหวกกลาง (skip generation family) ซึ่งครอบครัวลักษณะนี้สัดส่วนสูงถึงร้อยละ 5.5 ในปี 2553 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2556) โดยครอบครัวลักษณะนี้ส่วนใหญ่จะพบมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ข้อมูลจาก

องค์การยูนิเซฟ ประเทศไทย เผยว่า เด็กที่ไม่ได้อยู่กับพ่อ/แม่ ในประเทศไทยพบว่ามีอัตราที่สูงมากถึงร้อยละ 21 โดยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยเด็กที่ไม่ได้อยู่กับพ่อ/แม่ สูงถึงร้อยละ 30 ของเด็กในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งหมด เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับประเทศที่พัฒนาในระดับใกล้เคียงกับประเทศไทย พบว่าประเทศลาวมีเด็กที่ไม่ได้อยู่กับพ่อ/แม่อ้อยละ 5 ประเทศเวียดนามร้อยละ 4.5 ประเทศออสเตรเลียร้อยละ 3.4 และประเทศไนจีเรียร้อยละ 6.5 (THE ISAAN RECORD, 2016)

พ่อแม่ที่ต้องไปทำงานต่างถิ่นนั้นไม่สามารถที่จะนำลูกของตนไปดูแลเองได้ จึงต้องพึ่งพาผู้อื่นในการทำหน้าที่เลี้ยงดูบุตรแทนพ่อแม่ โดยส่วนใหญ่มีการพึ่งพาคนในครอบครัวเดียวกันได้แก่ปู่/ย่า/ตา/ยาย ญาติพี่น้องของตนที่ไว้วางใจให้ทำหน้าที่เลี้ยงดูบุตรแทนได้ การที่ย่า/ยายต้องมารับบทบาทแทนพ่อแม่ในการเลี้ยงดูหลานวัยชวปีแรกของตนเองอาจเป็นสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดความเครียดได้เพราะเด็กวัยชวปีแรกนั้นเป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านพัฒนาการ และการเจริญโตของร่างกายอย่างรวดเร็วและเป็นวัยที่ยังไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ เป็นวัยที่ต้องพึ่งพาผู้ที่ทำหน้าที่ในการดูแลหลักซึ่งย่า/ยายต้องให้การดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิดเป็นพิเศษเพื่อตอบสนองความต้องการทั้งทางด้านร่างกาย และจิตใจของเด็กในวัยนี้ ได้แก่การดูแลเกี่ยวกับ การกิน การนอน การขับถ่าย การป้องกันโรค และการเกิดอุบัติเหตุ การเลี้ยงดูด้วยความรัก และทะนุถนอม เด็กในทารกเป็นวัยที่ยังต้องปรับตัวอยู่เสมอจึงมีพฤติกรรมการกินการนอนที่ยังไม่เป็นเวลา ตื่นมากกลางดึกร้องไห้เพราะหิวนม หรือถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะก็จะร้องไห้เพื่อให้ผู้เลี้ยงดูตอบสนองความต้องการของตน การรับบทบาทย่า/ยาย จากที่เคยทำบทบาทเป็นที่ปรึกษาให้บุตรหลาน คอยให้ความชื่นชมหลานของตนที่มีบิดามารดาคอยเลี้ยงดูอ้อมอ้อมแต่ย่า/ยายต้องมารับบทบาทแม่ในการเลี้ยงดูด้วยตนเองมากกว่าบิดามารดาของเด็กเอง ประกอบกับอายุที่มากขึ้น ภาวะสุขภาพ รายได้ที่ลดลงหรือไม่มีเลยต้องมารับภาระเป็นเลี้ยงดูหลานซึ่งอาจทำให้ย่า/ยายเกิดความเครียดได้ (รัตโนทัย พลับรู้งการ, 2556)

จากการศึกษาในประเทศไทย ในยายที่เป็นผู้ดูแลเลี้ยงดูหลานของลูกสาววัยรุ่น พบว่ายามีความเครียดในระดับสูง (Srinon, 2015) และส่งผลให้มีภาวะซึมเศร้า

(ดวงหทัย ยอดทอง และคณะ, 2556) และรายงานการศึกษาในต่างประเทศยังแสดงให้เห็นว่าย่า/ยายที่เป็นผู้เลี้ยงดูหลานหลักมักมีความเครียดในการทำบทบาทสูงกว่ามารดาที่เป็นผู้ดูแลหลัก (Musil, Youngblut, Ahn, & Curry, 2002) นอกจากนี้ ย่า/ยายยังมีความรู้สึกเป็นภาระในการดูแล (Given et al., 1992) ซึ่งเป็นภาระที่ส่งผลกระทบต่อด้านการเงิน กิจกรรมประจำวัน และสุขภาพ รายงานการวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุหญิงที่เลี้ยงหลานส่วนใหญ่มีปัญหาในด้านค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูหลาน โดยให้เหตุผลว่าหลานที่ตนเองเลี้ยงดู อยู่ในวัยกำลังเจริญเติบโต รับประทานอาหาร และตีมนมแก่ (สุธรรม นันทมงคลชัย, 2553) มีการเปลี่ยนแปลงแผนการดำเนินชีวิต และกิจกรรมประจำวันเป็นอย่างมาก ทำให้มีความเป็นส่วนตัวลดลง มีเวลาในการทำภารกิจต่าง ๆ ลดลง ร่างกายเหนื่อยล้ามากขึ้น และมีสัมพันธ์กับเพื่อน ๆ ลดลง (Lever & Wilson, 2005) มีเวลาดูแลตัวเองน้อยลง ร่างกายเหนื่อยล้า ทำให้มีผลต่อสุขภาพและสภาพจิตใจ (ดวงหทัย ยอดทอง, 2556)

ผลกระทบทางด้านบวกต่อย่า/ยายที่ทำบทบาทเลี้ยงดูหลาน คือความรู้สึกมีคุณค่า ภาคภูมิใจในตนเอง ตื่นเต้นดีใจที่ได้ทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลหลานของตนเอง (สุธรรม นันทมงคลชัย และคณะ, 2555; Butler & Zakori, 2005) และการศึกษาของดวงหทัย ยอดทอง (2556) พบว่าความรู้สึกเป็นภาระในการดูแลด้านความรู้สึกมีคุณค่า ในตนเองมีความสัมพันธ์ทางลบกับอาการซึมเศร้าในปู่ย่า ตายายที่เลี้ยงดูหลานอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และการได้รับการสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัวช่วยลดความเครียดในย่า/ยายที่เลี้ยงดูหลาน และก่อให้เกิดความผาสุกทางใจ (Sands & Goldberg-Glen, 2000.)

จากการทบทวนวรรณกรรมในต่างประเทศพบว่าการศึกษาคความเครียดในการทำบทบาทเลี้ยงหลานแทนพ่อ/แม่ และปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความเครียดในการทำบทบาทอย่างแพร่หลาย แต่ในประเทศไทยยังมีการศึกษาไม่มากนักโดยเฉพาะย่า/ยายที่ต้องรับผิดชอบเลี้ยงดูหลานในวัยขวบปีแรกซึ่งเป็นวัยที่ต้องการการพึ่งพิงจากผู้ดูแลหลักประกอบกับการเปลี่ยนแปลงของบริบทครอบครัวไทยทำให้ย่า/ยายต้องทำบทบาทเหล่านี้เพิ่มมากขึ้น ที่ผ่านมามองเห็นได้ว่ามีการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อ

ความเครียดหรือภาวะซึมเศร้าของปู่/ย่า/ตา/ยายที่ทำหน้าที่ในการเลี้ยงดูหลานในช่วงอายุต่าง ๆ มาบ้างแล้ว แต่ยังไม่มีเคยการศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความเครียดในการทำบทบาทแม่ของ ย่า/ยายที่เป็นผู้เลี้ยงดูหลานวัยขวบปีแรก

วัตถุประสงค์การวิจัย

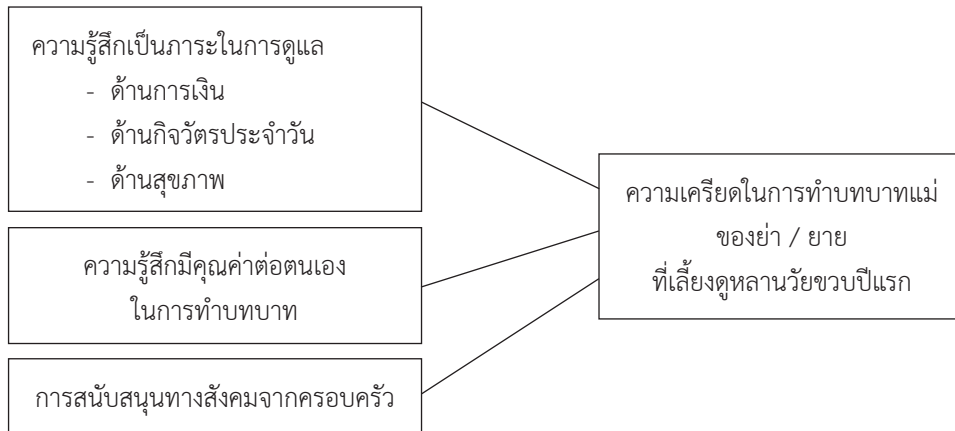
1. ศึกษาระดับความเครียดในการทำบทบาทแม่ของย่า/ยายที่เลี้ยงดูหลานวัยขวบปีแรก
2. ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความเครียดในการทำบทบาทแม่ของย่า/ยายที่เลี้ยงดูหลานวัยขวบปีแรก ได้แก่ ปัจจัยด้านความรู้สึกเป็นภาระด้านการเงิน กิจกรรมประจำวัน และสุขภาพ ความรู้สึกมีคุณค่าของตนเองในการทำบทบาท และการสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัว

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้แนวคิดความเครียดในการทำบทบาทพ่อ/แม่ (Parenting Stress) ของ Abidin (1995) ซึ่งได้อธิบายว่า สิ่งทีก่อให้เกิดความเครียดในการเลี้ยงดูบุตร มีลักษณะเป็นหลายมิติ (multidimensional) และแบ่งความเครียดออกเป็น 3 ด้าน คือ ความเครียดต่อการทำบทบาทหน้าที่พ่อแม่ (parental distress) ความเครียดต่อปัญหาการมีปฏิสัมพันธ์กับลูก (parent-child dysfunctional interaction) และความเครียดต่อความเป็นเด็กเลี้ยงยากของลูก (difficult child) ร่วมกับการกรอบแนวคิดกระบวนการเกิดความเครียดของผู้ดูแลของ Pearlin และคณะ (Pearlin, Mullan, Semple, & Skaff, 1990) ซึ่งอธิบายปัจจัยที่ก่อให้เกิดความเครียดว่ามี 4 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) ปัจจัยพื้นฐาน และบริบทของความเครียด ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้คือข้อมูลพื้นฐานโดยทั่วไปของย่า/ยายซึ่งเป็นผู้เลี้ยงดู และผู้ที่ได้รับการดูแลคือหลานวัยขวบปีแรก (ลักษณะการดูแลที่ยาวนาน) 2) สิ่งทีก่อให้เกิดความเครียด แบ่งได้ 2 ระดับ ได้แก่ สิ่งทีก่อให้เกิดความเครียดระดับปฐมภูมิ ซึ่งเป็นปัจจัยภายในตนเอง สถานการณ์ หรือเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับหลานในวัยขวบปีแรก และสิ่งทีก่อให้เกิดความเครียดระดับทุติยภูมิ คือ ความรู้สึกที่กดตันที่เป็นผลมาจากสิ่งทีก่อให้เกิดความเครียดระดับปฐมภูมิ ซึ่งเป็นสิ่งทีเกิดขึ้นภายในจิตใจของย่า/ยาย

ซึ่งเป็นผู้ดูแล ในงานวิจัยนี้ได้แก่ ความรู้สึกเป็นภาระด้านการเงิน ด้านกิจวัตรประจำวัน และด้านสุขภาพ รวมทั้งความรู้สึกมีคุณค่าต่อตนเองของย่า/ยายในการทำบทบาท 3) ตัวแปรคั่นกลาง ทักษะการเผชิญปัญหา และแรงสนับสนุนทางสังคม ซึ่งจะช่วยลดระดับความรู้สึกเป็นภาระด้านต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดความเครียดในงานวิจัยนี้คือการสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัว และ 4) ผลลัพธ์

หรือการแสดงออกของความเครียด เป็นผลที่เกิดจากกระบวนการที่เกิดความเครียดขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่มักแสดงออกในรูปของปัญหาทางด้านสุขภาพจิต ได้แก่ ภาวะซึมเศร้า ความวิตกกังวล การรับรู้ภาวะการดูแล ซึ่งในงานวิจัยนี้ได้แก่ความเครียดในการทำบทบาทแม่ของย่า/ยาย ที่รับบทบาทหลักในการเลี้ยงดูหลาน ดังแสดงในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงความสัมพันธ์เพื่อศึกษาระดับความเครียดในการทำบทบาทแม่ของย่า/ยายที่เลี้ยงดูหลาน กับปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความเครียดในการทำบทบาทแม่ของย่า/ยายที่เลี้ยงดูหลานวัยชวปีแรก

ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรเป้าหมายในการวิจัยคือย่า/ยายที่ทำบทบาทหลักแทนพ่อ/แม่ในการเป็นผู้เลี้ยงดูหลานวัยชวปีแรกที่อาศัยอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ จังหวัดสกลนคร จังหวัดร้อยเอ็ด และจังหวัดอุบลราชธานี กลุ่มตัวอย่าง คือ ย่า/ยายที่มีคุณสมบัติ ดังนี้ เลี้ยงหลานตลอด 24 ชั่วโมง เป็นระยะเวลาตั้งแต่ 1 เดือนขึ้นไป และคุณสมบัติของหลานต้องมีอายุ 1- 12 เดือน ไม่มีความพิการหรือความผิดปกติแต่กำเนิด มีพัฒนาการตามวัยปกติ

การคำนวณกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรของ Thorndike (1978) คือ $n = 10 (k) + 50$ ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 100 คน ได้จากการคำนวณ n คือ ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง k คือ จำนวนตัวแปรต้นที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ซึ่งมี 5 ตัวแปร

การเลือกกลุ่มตัวอย่าง ใช้การสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอนคือ ขั้นตอนที่ 1 สุ่มเลือกอำเภอจากแต่ละจังหวัด ซึ่งได้ อำเภอสว่างแดนดิน ของจังหวัดสกลนคร อำเภอปทุมรัตน์ ของจังหวัดร้อยเอ็ด อำเภอสว่างวีระวงศ์ ของจังหวัดอุบลราชธานี ขั้นตอนที่ 2 สุ่มเลือกตำบลจากแต่ละอำเภอ ซึ่งได้ ตำบลสว่างแดนดิน ตำบลหนองแคน และตำบลสว่าง และขั้นตอนที่ 3 ผู้วิจัยจัดทำบัญชีรายชื่อย่า/ยายที่มีคุณสมบัติตามเกณฑ์ที่กำหนดของแต่ละตำบล โดยประสานงานขอข้อมูลจากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพของแต่ละตำบล หลังจากนั้นสุ่มตัวอย่างโดยใช้วิธีสุ่มอย่างง่าย และจำนวนแต่ละตำบลตามสัดส่วน รวมได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 100 คน

เครื่องมือที่ใช้การวิจัย

ประกอบด้วยแบบสอบถาม 5 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 แบบสอบถามข้อมูลส่วนบุคคล ผู้วิจัยสร้างขึ้นเองเพื่อ ประกอบด้วย 10 ข้อคำถาม และข้อมูลทั่วไปของหลานที่เลี้ยงดูประกอบด้วย 1 ข้อคำถาม เกี่ยวกับเพศ อายุ ปัญหาสุขภาพ และพัฒนาการของหลาน

ส่วนที่ 2 แบบสอบถามความเครียดในการทำ

บทบาทแม่ของย่า/ยายที่เลี้ยงดูหลาน นำมาจากแบบสอบถามที่ Srinon (2015) ปรับปรุงมาจากแบบประเมิน The Parenting Stress Index (PSI)/ short form ได้แบ่งความเครียดออกเป็น 3 ด้าน คือ ความเครียดของย่า/ยายในการทำบทบาทแม่ที่เป็นผู้เลี้ยงหลาน ความเครียดต่อปัญหาการมีปฏิสัมพันธ์กับหลาน และความเครียดจากการเป็นเด็กเลี้ยงยากของหลาน มีข้อคำถามรวม 36 ข้อ วิธีการให้คะแนนเป็นแบบการมาตราประมาณค่า 5 ระดับ (เห็นด้วยอย่างยิ่ง = 5 คะแนน ถึง ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง = 1 คะแนน) คะแนนรวม 36 – 180 คะแนน คะแนนรวมสูงหมายถึงความเครียดในการทำบทบาทแม่ของย่า/ยายสูง และแบ่งระดับคะแนนความเครียดโดยรวม และรายด้านตามเกณฑ์ของ Dardas & Ahmad (2013) แบบสอบถามนี้มีค่าความเชื่อมั่นของ Cronbach alpha เท่ากับ .94

ส่วนที่ 3 แบบสอบถามความรู้สึกเป็นภาระในการดูแล นำมาจากแบบประเมินการตอบสนองของผู้ดูแลหลัก (Caregiver Reaction Assessment: CRA) ฉบับปรับปรุงเป็นภาษาไทยของ ศุภรี ศิริบุรณ (2542) ประกอบด้วยทั้งหมด 11 ข้อคำถาม คือ ความรู้สึกเป็นภาระด้านการเงิน (3 ข้อ) ความรู้สึกเป็นภาระด้านกิจวัตรประจำวัน (3 ข้อ) และด้านสุขภาพ (5 ข้อ) วิธีการให้คะแนน ลักษณะคำตอบเป็นแบบมาตราประมาณค่า 5 ระดับ (เห็นด้วยอย่างยิ่ง = 5 ถึง ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง = 1) คะแนนรวมในแต่ละด้านสูง หมายถึง ความรู้สึกมีภาระในด้านนั้นสูง แบบสอบถามนี้มีค่าความเชื่อมั่นของ Cronbach alpha ด้านความรู้สึกเป็นภาระด้านการเงินเท่ากับ .70 และความรู้สึกเป็นภาระด้านกิจวัตรประจำวันเท่ากับ .86 และความรู้สึกเป็นภาระด้านสุขภาพเท่ากับ .74

ส่วนที่ 4 แบบสอบถามความรู้สึกมีคุณค่าต่อตนเองในการทำบทบาท นำมาจากแบบประเมินการตอบสนองของผู้ดูแลหลัก (Caregiver Reaction Assessment: CRA) ฉบับปรับปรุงเป็นภาษาไทยของ ศุภรี ศิริบุรณ (2542) ประกอบด้วยทั้งหมด 11 ข้อคำถาม ลักษณะคำตอบเป็นแบบมาตราประมาณค่า 5 ระดับ (เห็นด้วยอย่างยิ่ง = 5 ถึง ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง = 1 คะแนน) การคิดคะแนน คิดจากคะแนนรวมของข้อคำถามทุกข้อ คะแนนสูงหมายถึง ความรู้สึกมีคุณค่าต่อตนเองในการทำบทบาทแม่ของย่า/ยายที่เลี้ยงดูหลานวัยชวปีแรกสูง ในการวิจัยครั้งนี้ แบบสอบถาม

นี้มีค่าความเชื่อมั่นของ Cronbach alpha เท่ากับ .94

ส่วนที่ 5 แบบสอบถามการสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัว นำมาจากแบบวัดแรงสนับสนุนทางสังคมฉบับภาษาไทยของ Srinon (2015) ประกอบด้วย 5 ข้อคำถาม วิธีการให้คะแนน ลักษณะคำตอบเป็นแบบมาตราประมาณค่า 5 ระดับ (ได้รับความช่วยเหลือมากที่สุด = 5 คะแนน ถึง ไม่ได้ได้รับความช่วยเหลือเลย = 1 คะแนน) การคิดคะแนน คิดจากคะแนนรวมของทุกข้อคำถาม คะแนนรวมสูงหมายถึงการสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัวสูง ในการวิจัยครั้งนี้ แบบสอบถามนี้มีค่าความเชื่อมั่นของ Cronbach alpha เท่ากับ .88

การพิทักษ์สิทธิกลุ่มตัวอย่าง

การศึกษานี้ดำเนินการรับรองจริยธรรมการวิจัยจากคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา (รหัส 05 - 01 - 2560) หลังจากกลุ่มตัวอย่างตกลงเข้าร่วมการวิจัยผู้วิจัยให้กลุ่มตัวอย่างลงนามยินยอมเข้าร่วมการวิจัยในหนังสือแสดงเจตนายินยอมชื่อของกลุ่มตัวอย่าง จะไม่มีภาระบุไว้ในแบบสอบถามเพื่อปกป้องสิทธิในด้านความเป็นส่วนตัว กลุ่มตัวอย่างมีสิทธิที่เข้าร่วมหรือถอนตัวจากการวิจัยโดยไม่ผลภาระใดๆ และจะทำลายข้อมูลทั้งหมดภายหลังจากที่เผยแพร่ผลการวิจัยเรียบร้อยแล้ว

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัย

ผู้วิจัยนำหนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูลวิจัยจากคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพาเสนอต่อผู้อำนวยการโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพระดับตำบลทั้ง 3 แห่ง คือ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลสว่างแดนดิน ตำบลปทุมรัตน์ และตำบลสว่าง เมื่อได้รับการอนุมัติให้เก็บข้อมูลผู้วิจัยเข้าพบ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ของแต่ละตำบลตามที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลได้คัดเลือกมาให้ เพื่อเป็นผู้ช่วยในการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัย แล้วผู้วิจัยอธิบายการเก็บข้อมูล โดยจัดอบรมผู้ช่วยผู้วิจัยใช้ระยะเวลา 2 ชั่วโมง เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ในการทำวิจัยพร้อมรายละเอียดในการพิทักษ์สิทธิกลุ่มตัวอย่างวิธีการเก็บข้อมูล และอธิบายรายละเอียดของแบบสอบถามแจ้งให้ผู้ช่วยเก็บข้อมูลวิจัยทราบและเข้าใจ หลังจากนั้น

ผู้วิจัยมอบหมายให้ผู้ช่วยวิจัยเก็บข้อมูล และส่งกลับคืนให้
ผู้วิจัยเพื่อผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์ทางสถิติต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติโดย
ใช้สถิติเชิงพรรณนา และค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์โดยวิธี
สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน กำหนดค่าความมีนัยสำคัญทาง
สถิติที่ระดับ 0.05

ผลการวิจัย

1. ย่า/ยายที่ทำบทบาทแทนแม่ในการเลี้ยงดู
หลานวัยซวบปีแรกมีอายุต่ำสุด 38 ปี อายุสูงสุด 77 ปี ซึ่ง
มีอายุอยู่ในช่วง 46 – 59 ปีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 57.00
แหล่งที่มาของรายได้มาจากหารายได้ด้วยตนเอง ร่วมกับ
สามี และพ่อแม่ของหลานที่เลี้ยงมากที่สุด ร้อยละ 43.00
โดยส่วนใหญ่มีรายได้ต่อเดือนอยู่ระหว่าง 5,000 – 10,000
ส่วนใหญ่อายได้เพียงพอต่อการดำรงชีวิต ร้อยละ 59.00

ส่วนมากไม่มีโรคประจำตัว ร้อยละ 82.00 งานที่ทำ
นอกเหนือจากการเลี้ยงหลานส่วนใหญ่ คือทำงานบ้าน
ร่วมกับทำการเกษตร ร้อยละ 41.00 สาเหตุที่ต้องทำหน้าที่
หลักในการเลี้ยงหลานส่วนมากจากการที่พ่อ/แม่ของหลาน
ไปทำงาน และไปอาศัยอยู่ต่างถิ่นร้อยละ 80.00 จำนวน
หลานที่ต้องดูแลหลักแทนพ่อแม่ส่วนใหญ่คือ 1 คน
ร้อยละ 99 ส่วนอีก 1 คนที่ต้องดูแลหลานเป็นหลักแทน
พ่อ/แม่ถึง 2 คน เนื่องจากหลานเป็นฝาแฝด ข้อมูลของ
หลานที่ต้องเลี้ยงดูพบว่าส่วนใหญ่หลานอายุมากกว่า 6 เดือน
ร้อยละ 76.00 คิด ค่าเฉลี่ยของอายุหลาน 8.40 เดือน
(SD = 3.35)

2. ระดับความเครียดในการทำบทบาทของย่า/
ยายที่เลี้ยงดูหลานวัยซวบปีแรกพบว่าระดับของความเครียด
ในการทำบทบาทของย่า/ยายที่เลี้ยงดูหลานวัยซวบปี
แรกในภาพรวม และความเครียดรายด้านดังแสดงผลใน
ตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ระดับความเครียดในการทำบทบาทแม่ของย่า/ยายที่เลี้ยงดูหลานวัยซวบปีแรกในภาพรวมและรายด้าน

ความเครียด	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ความเครียดในการทำบทบาทแม่ของย่า/ยายโดยภาพรวม		
ปกติ (1 - 90 คะแนน)	64	64.0
สูง (91 - 180 คะแนน)	36	36.0
(M = 87.91, SD = 22.24, range = 39 - 168)		
รายด้าน		
การทำบทบาทแม่ที่เป็นผู้เลี้ยงหลาน		
ปกติ (1 - 33 คะแนน)	53	53.0
สูง (34 - 60 คะแนน)	47	47.0
(M = 31.80, SD = 9.40, range = 12 - 56)		
การมีปฏิสัมพันธ์กับหลาน		
ปกติ (1 - 27 คะแนน)	61	61.0
สูง (28 - 60 คะแนน)	39	39.0
(M = 28.10, SD = 8.36, range = 12 - 57)		
การเป็นเด็กเลี้ยงยากของหลาน		
ปกติ (1 - 33 คะแนน)	76	76.0
สูง (34 - 60 คะแนน)	24	24.0
(M = 28.01, SD = 8.36, range = 13 - 55)		

3. ความรู้สึกเป็นภาระด้านการเงิน ด้านกิจวัตรประจำวัน และด้านสุขภาพ มีความสัมพันธ์ทางบวกกับความเครียดในการทำบทบาทแม่ของย่า/ยายที่เลี้ยงดูหลานวัยขวบปีแรกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($r = .249, p < .05, r = .306, p < .01$ และ $r = .350, p < .01$ ตามลำดับ) ความรู้สึกมีคุณค่าต่อตนเองในการทำบทบาท และ

การสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัวมีความสัมพันธ์ทางลบกลางกับความเครียดในการทำบทบาทแม่ของย่า/ยายที่เลี้ยงดูหลานวัยขวบปีแรกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($r = -.266, p < .01$ และ $r = -.314, p < .01$) ดังแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความเครียดในการทำบทบาทแม่ของ ย่า/ยายที่เลี้ยงดูหลานวัยขวบปีแรก

ปัจจัย	ความเครียดของย่า/ยายที่เลี้ยงดูหลาน (<i>r</i>)
ความรู้สึกเป็นภาระ	
ด้านการเงิน	.249*
ด้านกิจวัตรประจำวัน	.306**
ด้านสุขภาพ	.350**
ความรู้สึกมีคุณค่าต่อตนเองในการทำบทบาท	-.266**
การสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัว	-.314**

**($p < .01$), *($p < .05$)

การอภิปรายผล

ความเครียดในการทำบทบาทแม่ของย่า/ยายที่เลี้ยงดูหลานวัยขวบปีแรก พบว่าโดยรวมมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 87.91 (SD = 22.24) และอยู่ในระดับสูงร้อยละ 36.00 ซึ่งเมื่อจำแนกความเครียดเป็นรายด้าน ทั้ง 3 ด้าน พบว่ามีความเครียดอยู่ในระดับปกติทั้งสามด้าน ซึ่งระดับความเครียดรวมสอดคล้องกับการศึกษาของ Srinon (2015) พบว่า ยายที่ต้องทำบทบาทแม่ในการเลี้ยงดูหลานมีความเครียดในการทำบทบาทอยู่ในระดับสูง และการศึกษาในต่างประเทศยังแสดงให้เห็นว่าย่า/ยายที่เป็นผู้เลี้ยงดูหลานหลักมักมีความเครียดในการทำบทบาทสูงกว่ามารดาที่เป็นผู้ดูแลหลัก (Musil et al., 2002) ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความเครียดในการทำบทบาทแม่ของย่า/ยายที่เลี้ยงดูหลาน

ความรู้สึกเป็นภาระด้านการเงิน มีความสัมพันธ์ทางบวกกับความเครียดในการทำบทบาทแม่ของย่า/ยายที่เลี้ยงดูหลานวัยขวบปีแรกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($r = .249, p < .05$) ในการวิจัยครั้งนี้แสดงให้เห็นว่าความรู้สึกเป็นภาระด้านการเงินทำให้ ย่า/ยายเกิดความเครียดในการทำบทบาทได้เนื่องจากพ่อ/แม่ของหลานที่เลี้ยงดู

ส่งเงินค่าเลี้ยงดูมาให้เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ สุธรรม นันทมงคลชัย และคณะ (2553) ผู้สูงอายุหญิงที่เลี้ยงหลานส่วนใหญ่มีปัญหาในด้านค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูหลาน โดยให้เหตุผลว่าหลานที่ตนเองเลี้ยงดูอยู่ในวัยกำลังเจริญเติบโต รับประทานอาหาร และดื่มนมเก่ง และสอดคล้องกับการศึกษาของ ดวงหทัย ยอดทอง (2556) ที่พบว่าความรู้สึกเป็นภาระในการดูแลด้านผลกระทบต่อการเงินมีความสัมพันธ์ทางบวกกับอาการซึมเศร้าในปู่ย่าตายายที่ดูแลหลานอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($r = .427, p < .001$)

ความรู้สึกเป็นภาระด้านกิจวัตรประจำวันมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความเครียดในการทำบทบาทแม่ของย่า/ยายที่เลี้ยงดูหลานวัยขวบปีแรกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($r = .306, p < .01$) อธิบายได้ว่ารับบทบาทเป็นผู้เลี้ยงดูหลักหลาน เป็นการเพิ่มกิจวัตรประจำวันให้ ย่า/ยายมากขึ้น เนื่องจากการเลี้ยงดูหลานนั้นเป็นภาระที่เพิ่มขึ้นจากกิจวัตรประจำวันที่ต้องรับผิดชอบในแต่ละวัน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ดวงหทัย ยอดทอง (2556) พบว่าความรู้สึกเป็นภาระในการดูแลด้านผลกระทบต่อการกิจวัตรประจำวันมีความสัมพันธ์ทางบวกกับอาการซึมเศร้า

ในปู่/ย่า/ตา/ยายที่ดูแลหลานอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ความรู้สึกเป็นภาระด้านสุขภาพมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความเครียดในการทำบทบาทแม่ของย่า/ยายที่เลี้ยงดูหลานวัยชวปีแรกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($r = .350, p < .01$) เนื่องจากย่า/ยายส่วนใหญ่อายุอยู่ในช่วงวัยกลางคนจนถึงสูงอายุการเลี้ยงดูหลานในวัยชวปีแรกนี้ต้องซึ่งเป็นเด็กในวัยที่ต้องการดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิดตลอด 24 ชั่วโมงทำให้มีเวลาพักผ่อนน้อยลงทำให้ร่างกายอ่อนล้าส่งผลต่อสุขภาพของย่า/ยายได้ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Butler & Zakari (2005) พบว่าปู่/ย่า/ตา/ยายที่ทำหน้าที่หลักในการดูแลหลาน มักปล่อยให้ตนเองมีปัญหาคออักเสบปวัยเรื้อรัง และมีปัญหาด้านสุขภาพกายถึงร้อยละ 45 และการศึกษาของดวงหทัยยอดทอง (2556) ที่พบว่าความรู้สึกเป็นภาระในการดูแลด้านผลกระทบต่อสุขภาพมีความสัมพันธ์ทางบวกกับ ภาวะซึมเศร้าในปู่/ย่า/ตา/ยาย ที่ดูแลหลานอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ความรู้สึกมีคุณค่าต่อตนเองในการทำบทบาทมีความสัมพันธ์ทางลบกับความเครียดในการทำบทบาทแม่ของย่า/ยายที่เลี้ยงดูหลานวัยชวปีแรกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($r = -.266, p < .01$) เนื่องจากการที่ย่า/ยายได้รับความไว้วางใจจากพ่อ/แม่ของหลานให้เป็นผู้ดูแลหลักหลานของตนเองทำให้ย่า/ยาย เกิดความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าที่ได้รับความไว้วางใจจากลูกให้เป็นผู้ดูแลหลักหลานทำให้ย่า/ยายรู้สึกภาคภูมิใจ สุขใจที่ได้เลี้ยงหลานของตนเองสอดคล้องกับผลการศึกษาของสุธรรม นันทมงคลชัย และคณะ (2555) ความรู้สึกมีคุณค่าต่อตนเองของย่า/ยายที่เลี้ยงหลานในเขตชนบทของประเทศไทยในระดับสูงร้อยละ 44.5 ความรู้สึกมีคุณค่าต่อตนเองในการทำบทบาทมีผลในทางลบกับความเครียดของย่า/ยายในการเลี้ยงดูหลาน

การสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัว มีความสัมพันธ์ทางลบกับความเครียดในการทำบทบาทแม่ของย่า/ยายที่เลี้ยงดูหลานวัยชวปีแรกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($r = -.314, p < .01$) เนื่องจากเมื่อย่า/ยายได้รับการสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัวในการให้กำลังใจ ด้านการเงิน การช่วยเหลือในกิจวัตรประจำวัน และการช่วยเหลือสนับสนุนในด้านต่าง ๆ จากสมาชิกในครอบครัวทำให้ย่า/ยายได้สามารถผ่อนคลาย และรู้สึกได้รับการแบ่งเบาภาระ

จากการที่ต้องเป็นผู้ดูแลหลักหลานวัยชวปีแรกตลอด 24 ชั่วโมงได้ในบางเวลา สอดคล้องกับการศึกษาของจริญญา โคตรชนะ (2553) พบว่า ย่า/ยายที่ได้รับ การสนับสนุนทางสังคมจะมีระดับความเครียดลดลง และจากการศึกษาของ Srinon (2015) ยายที่เป็นผู้ดูแลหลักเลี้ยงดูหลานของลูกสาววัยรุ่น ที่มี การสนับสนุนทางสังคม จากครอบครัวจะมีความสุขในการทำบทบาทหลักในการเลี้ยงดูหลานอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ข้อเสนอแนะ

1. พยาบาลที่อยู่ในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการดูแลย่า/ยายที่เลี้ยงดูหลานควรมีการประเมินความเครียดของย่า/ยายเมื่อประเมินความเครียดแล้วต้องปฏิบัติการพยาบาลที่ลดความรู้สึกเป็นภาระให้ครอบครัวมาสนับสนุนส่งเสริมความรู้สึกมีคุณค่าของตนเองในการทำบทบาทของย่า/ยายเพื่อลดความเครียดให้แก่ย่า/ยายอยู่ในระดับปกติ

2. พยาบาลนักวิจัยสามารถนำผลการวิจัยไปพัฒนาเป็นโปรแกรมส่งเสริมครอบครัวมีส่วนร่วมในการลดปัจจัยของภาระด้านต่าง ๆ และสนับสนุนส่งเสริมความรู้สึกมีคุณค่าของตนเองในการทำบทบาทของย่า/ยายเพื่อลดระดับความเครียดของย่า/ยายให้อยู่ในระดับปกติ

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานวิจัยครั้งนี้ และขอขอบพระคุณโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล รวมทั้ง อสม. ที่อนุญาต และอำนวยความสะดวก รวมถึงการให้ความช่วยเหลือในการเก็บข้อมูลเป็นอย่างดีตลอดเวลา และขอบคุณกลุ่มตัวอย่างทุกท่านที่ให้ความร่วมมือในการทำวิจัยเป็นอย่างดี

เอกสารอ้างอิง

จริญญา โคตรชนะ. (2553). *ผลของการให้กลุ่มสนับสนุนทางสังคมต่อศักยภาพการอบรมเลี้ยงดูเด็กวัยก่อนเรียน และความเครียดของย่า ยาย ในอำเภอภูกระดึง จังหวัดเลย*. วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาการพยาบาลครอบครัว, คณะพยาบาลศาสตร์, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

- ดวงหทัย ยอดทอง, วรณา คงสุริยะนาวิน, อหิตยา พรชัยเกตุ, โอบ ยอง, และอัจฉรา สีหิรัญวงศ์. (2557). ความสัมพันธ์ระหว่างอายุ ความรู้สึกเป็นภาระในการดูแลกับอาการซึมเศร้าในปู่ย่าตายายที่ดูแลหลาน. *วารสารการพยาบาล*, 29(1), 108-121.
- รัตโนทัย พลับรู้การ. (2556). *ตำราพัฒนาการ และพฤติกรรมเด็ก เล่ม 3 การดูแลสุขภาพเด็กดี*. กรุงเทพฯ: ยอนเอ็นเทอร์ไพรซ์ จำกัด.
- ศุกรี ศิริบุรณ์. (2542). *สุขภาพจิตของปู่ย่าตายายที่เป็นผู้ดูแลหลักของเด็กอายุ 0 - 5 ปี ในเขตอำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (สาธารณสุขศาสตร์), สาขาวิชาเอกอนามัยครอบครัว, มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สุธรรม นันทมงคลชัย, โชคชัย หมั่นแสวงทรัพย์, พิมพ์สุรางค์ เตชะบุญเสริมศักดิ์ และอาภาพร เผ่าวัฒนา. (2553). *รายงานวิจัยเรื่องความสุขและวิถีชีวิตของผู้สูงอายุหญิงที่เลี้ยงหลานในเขตชนบทภาคเหนือของประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิบูลย์การปก (1997) จำกัด.
- สุธรรม นันทมงคลชัย, โชคชัย หมั่นแสวงทรัพย์, พิมพ์สุรางค์ เตชะบุญเสริมศักดิ์, และอาภาพร เผ่าวัฒนา. (2555). สุขภาพ และความรู้สึกมีคุณค่าต่อตนเองของย่า/ยายที่เลี้ยงดูหลานในเขตชนบทของประเทศไทย. *Journal Medical Associated Thailand*, 95(6), 1-7.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2556). *ลักษณะครัวเรือน*. เข้าถึงได้จาก http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/citizen/news/news_family.jsp
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2558). *ประชากรย้ายถิ่น*. เข้าถึงได้จาก http://service.nso.go.th/nso/web/survey/survey_pop.html
- Abidin, R. R. (1995). *Parenting Stress Index: Professional manual* (3rd ed.). Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Butler, F., & Zakori, M. (2005). Grandmother caregiving, family life stresses, and depressive symptoms. *Western Journal Nurses*, 31(3), 389-408.
- Musil, C., Youngblut, J. M., Ahn, S., & Curry, V. L. (2002). Parenting stress: A comparison of grandmother caretakers and mothers. *Journal Mental Health Aging*, 8(3), 197-210.
- Given, C., Given, B., Stommel, M., Collins, C., King, S., & Franklin, S. (1992). The caregiver reaction Assessment (CRA) for caregiver to person with chronic physical and mental impairments. *Research in Nursing and Health*, 15, 271-283.
- Dardas, L. L., & Ahmad, M. M. (2013). Psychometric properties of the Parenting Stress Index with parents of children with autistic disorder. *Journal of Intellectual Disability Research*, 1-12.
- Minkler, M., Fuller-Thomson, E., Miller, D., & Driver, D. (2005). African American Grandparents raising grandchildren: a national study using the Census 2000 American Community Survey. *Journal Gerontologist & Psychologist Science Sociated*, 60(2), 82-92.
- Pearlin, L. I., Mullan, J., T., Semple, S., J., & Skaff, M., M. (1990). Caregiving and the stress process: An overview of concepts and their measures. *Gerontologist*, 25, 32-36.
- Sands, R. G., & Globerg-Glen, R. S. (2000). Factors associated with stress among grandparents raising their grandchildren. *Family Relations*, 49(1), 97-105.
- Srinon, R. (2015). A causal model of well-being among grandmothers raising grandchildren of their adolescent daughters. Doctoral Dissertation (PhD. in Nursing Science), Faculty of nursing, Burapha University.
- THE ISAN RECORD. 2016. *เจาะประเด็น "ครอบครัวแหวกกลาง" ภาวะที่เกิดขึ้นในภาคอีสาน*. เข้าถึงได้จาก <http://isaanrecord.com/2016/02/01/ครอบครัวแหวกกลาง-ภาว/>